

WENDELL BERRY MAGYARUL

URI DÉNES MIHÁLY

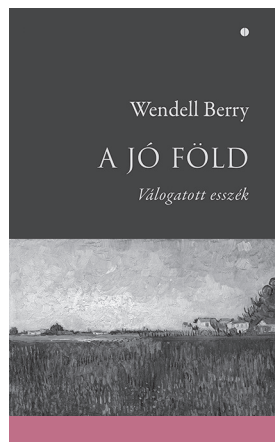
Wendell Berry (1934) az amerikai ökológiai gondolkodás „nagy öregje”, író-költő, esszéista, agrárius gondolkodó, a helyi kultúra és a természet védelmének szószólója. A *Kommentár* 2020. évi első, természetvédelmi lapszámában remek áttekintést ad munkásságáról Szilvay Gergely *A „földtúrás” felmagasztalása* címmel, aki első mondatában Berry egyik találó önmeghatározását idézi: „Környezetvédő, farmer, a vadon kedvelője és agrárius vagyok.” A Polaris Kiadó gondozásában most megjelent *A jó föld* című esszéválogatás a Berry-*œuvre* nagyívű és eddigi első, az életmű egészéből válogató áttekintését adja magyar nyelven.¹ Összesen tizenkilenc esszét tartalmaz a kötet, melyek közül alig néhány jelent meg hazai folyóiratokban eddig. Túlzás nélkül állítható, hogy a szélesebb magyar olvasóközönség most először találkozhat a Kentuckyban élő szerző műveivel ilyen széles merítésben, vagyis a válogatás kétségtelenül hiánypótlónak nevezhető.

SZERVES EGYSÉG

A kötet írásai voltaképp a fent idézett önmeghatározást bontják ki, s arra adnak választ, hogy mit jelent természetvédőnek, farmernek, művésznek, a helyi közösségek, kultúra és táj elkötelezett hívének lenni Berry értelmezésében – és mit jelent ezekben *élni*. Az amerikai szerző által felvetett problémák a népi írók és a harmadikutasság itthoni hagyományai miatt a magyar olvasók számára is ismerősek lehetnek (a textusok nem egyszer keltettek bennem Oravecz-reminiscenciákat, aligha véletlenül).

A kötetbe válogatott írások nem *egy-ügyűek*: nem csak a természet feléléséről szólnak, korántsem csak siránkozások a régi, az elveszett iránt s végképp nem játsszák ki egymás ellen az emberit és a nem emberit (noha az esszék élvezetében az ellentétpároknak fontos szerepe van). Berry éppúgy szól az erdőkről, a mezőgazdaságról, a nagyvállalatokról, a technológiáról, mint a halálról, a betegségről, a házasságról, férfi és nő szövetségéről, amelyről oly szépen szólva azt írja: „A házasság [...] kísérlet a rímre.” A házasság a kötött forma szigora okozta lehetőség, az ismeretlen feltérképezése, eltávolodások és visszatalálások nagyszerű dinamikája.

Berry legfőbb témáját nem a pártok vagy ideológiák küzdelme jelenti. Aki a szerző hagyománytisztelete okán azt várja a szövegektől, hogy azok a konzervatív természetvédelmet afelől határozzák meg, hogy az mitől *nem baloldali* (ahogyan sok esetben például Scruton is teszi), s azt valamiféle jobboldali „zöldpolitika” jelentésben értik, bizonyára csalódní fog. Berry ennél sokkal többről: az *életről* beszél. Amellett érvel, hogy a világ dolgai nagy egészet alkotnak, összefüggések olyan bonyolult hálózatát, amelyből önkényesen egyes

Wendell Berry: *A jó föld* (2023)

1 Wendell BERRY: *A jó föld. Válogatott esszék.* ford. KODOLÁNYI Gyula – UMENHOFFER István – MOLNÁR Zoltán, vál. és szerk. MOLNÁR Zoltán, Polaris, Bp. 2023.

elemeket kiemelni nemcsak tévútra visz, de éppen annak a logikának felelnek meg, amely ellenében a kötetben olvasható írások megszülettek. Berry ezt viszatérően az *ipari* jelzővel illeti, amely jelző által előidézett jelentéstartományba egyszerre kell beleértenünk az industrializált gazdaságot és a személytelen társadalmat, a felvilágosult racionalizmust, a technológia- és tudományfétist, vagyis a modernitás azon jellemző jegyeit, amelyek Berry kritikájának középpontjában állnak. A szövegekben a világ egészét átfogó holisztikus szemlélet artikulálódik, ahol egyaránt helye van a professzionális és laikus tudásnak éppúgy, mint a misztériumnak. Ha úgy tetszik, **egy premodern szemlélet rajzolódik ki a modernitással szemben, az egész iránti vágy a résszel szemben.** Éppen ezért jogos, hogy egyaránt szóljon a fogyasztási önmegtartóztatásról, a globális vállalatokról és a házasságról is.

Felfogása azzal a heideggeri megállapítással is rokonítható, miszerint „a gondolkodás nem tétlenség, hanem az a cselekvés, amely párbeszédben áll a világ sorsával”. Márpedig a „világ sorsát” nem lehet egymással nem vagy csak alig érintkező részek és töredékek pusztá sokaságaként megérteni. Kivált úgy nem, hogy a megértés Berry számára nemcsak a tudományos megismerést, hanem a létezés olyan sajátos módjait jelenti, amelyek közül kiemelkedik a szeretet. Az *evangéliumok terhe* című esszéjében például azt írja, az

„állítás, hogy a szeretet, a megbocsátás és a békesség az egyetlen olyan felebaráti viszony, amelyet Isten jóváhagy, nehézség elé állít bennünket, gyarló és erőszakos embereket, jóllehet bármely szó szerint olvasó ember számára egyértelmű; azt vagy el kell fogadnunk mint abszolútumot, vagy maradéktalanul el kell utasítanunk.”

Az életművet végigkísérő ellentétpárok mindegyike mögött a modern industrializmus és az annak kritikájaként is értett agrárius életmód közötti különbség áll. Ilyen a földhöz közel álló, azzal együtt élő vidéki és helyi felértékelése az iparival, a globálissal és a városival szemben; a föld és a gyár; a lokalizmus és a globalizmus; a kistermelők, helyi árusok, kézművesek és a nagyvállalatok; a kölcsönös függőségek és a kizsákmányolás; sokoldalú amatőrség és professzionizmus; bevonódás és elszemélytelenedés; hagyományos, a vallási tételeken is alapuló organikus tudás és a tudományos tudás; kooperáció (például jó szomszédság) és verseny; test és gép ellentéte. Mindaz, amit Berry a világról mond, ezekkel a párokkal alkalmasint jobban kifejezhető, mint például a liberális–konzervatív vagy kommunista–kapitalista szembenállással. Értelmezésében a legfelső politika szintjén már csak gazdasági és technológiai progresszió létezik, amivel kapcsolatban mélységesen szkeptikus, sőt elutasító: „A kommunizmus és a »szabadpiaci« kapitalizmus egyaránt az oligarchizmus modern változata” – írja *A totális gazdaságban*.

Saját írói-gondolkodói motivációját így jellemzi egy helyütt: „Azért írok esszéket, hogy lássam, mire bukkanok magamban, amivel válaszolni tudok a pusztító erejű, félelmetes tényre: a jó dolgok ember általi elpusztítására.” Másutt úgy fogalmaz, „agrárember és íróféle volnék”, vagyis *gazda és filozófus*. Gondolkodásának talapzata „az agrárius gondolat, a demokrácia és a kereszténység”. Hisz abban, hogy a jó mező- és erdőgazdálkodás alapvető érték azoknak, akik és akikért végzik (agrárius gondolat); lokalistaként helytelennek tartja, ha az embereket kizárják az őket érintő döntésekből (demokrácia); s végül minden, „ami létezik, isteni ajándék” (kereszténység). A helyi gazdaság Berry számára önmagunk megvédésének egyetlen lehetősége, aminek jelentősége túlmutat magán a gazdaságon: „Virágzó helyi gazdaságok nélkül az embereknek nincs hatalmuk a sorsuk fölött, a földnek nincs hangja” (kiemelés tőlem).

Nem egy esszé akár megrendítően személyesnek is nevezhetnék. Így például az *Egészség: részként az egészben* címűt, ahol a gondolatmenet középpontjában nemcsak az egészségügyi ellátás, de ezen keresztül a testvére életmentő műtétjének lelki dimenziói is feltárulnak. Ezzel a dimenzióval, mondja Berry, az „egészségipar” nem törődik, mert az mindenekelőtt a test javítására s nem az ember mint egész gyógyítására törekszik. Az esszé értelmében az egészségügyről sem helyes beszélünk pusztán orvosi praxisok gépies és rutinszerű, technikai

Földi jó –
Grant Wood: Őszi szántás (1931)
(Picryl)

beavatkozásaiként, hanem minduntalan érintenünk kell a halállal való szembenézés mással nem összehasonlítható egzisztenciális tapasztalatát is. Berry külön is kiemeli, hogy az egészséghez a nyugodt pihenés, a jó étkezés és a szeretet elengedhetetlen, márpedig a kórházak éppen ebben a háromban szenvednek leginkább hiányt.

Berry szerint az „alapvető kötelék”, amely összeköt minket a világ más teremtményeivel, az „Isten lehelete”, mégpedig a Ter 2,7 szerintiék értelmében, ahol az élővé tett por „nem *megtestesített* egy lelket, hanem *lélekké vált*” (kiemelés az eredetiben). Többször is kiemeli, hogy a természet pusztítása, az emberben eredendően benne lakozó természeti és a test mint alantas, bűnös, romlandó elutasítása vagy egyenest gyűlölete valójában nem más, mint istenkáromlás, ami a Teremtés egységét szétszakítja.

Esszéiben a helyi közösség tagjainak együttműködése (a család és a szomszédság, beleértve a már nem élőket is) rendre visszatérő téma, s mindenekelőtt a másik legyőzésére irányuló és a természet lerombolását eredményező versenyre áll ellentétben. „A verseny törvénye egy szóval a háború törvénye”, írja, s ezzel **radikálisan más felfogást artikulál, mint a szabadpiacot felértékelő konzervatívok**. Másutt úgy fogalmaz, hogy a „bővelkedő élet ajánlatára a kihálás gazdaságával válaszoltunk”. A valóban *bővelkedő élet* alapja helyesen Jézus szeretetparancsa és az isteni adomány elfogadása, minden más, amit e fogalmak (bőség, gazdagság, gyarapodás) körébe rendelhetünk, ebből fakad. Berry az Ószövetség szellemében a *jó földet* is isteni adománynak tartja, amelyet csak bizonyos feltételek mellett kapunk meg, a munka pedig nem nélkülözheti a transzcendenciát: „A szentség és a tisztelet a hivatás gyakorlása révén épül be az emberi gazdaságba. Innen érthető meg az, hogy a hagyományos kultúrák számára »dolgozni annyi, mint imádkozni.«”

Minden állítása mögött a *háztartás* jelentősége sejlik fel. Minden ebből fakad, a háztartás a legkisebb és legerősebb egység a nagyobb emberi közösségekben. E kulcsfogalom változásának történetéből és művészeti reprezentációjának (például *Odüsszeia*) tanulásaiból vezeti le a modern ember válságát. A háztartás állapot, tulajdonképpen – heideggeri fogalommal – világbanbenne-lét, vagyis *egész*. Mindenre kiterjedő, teljes értelmet nyer benne a férfi és a nő, az ember által épített lakóhely a „lakozás” (megint Heidegger) tágabb terével, a természettel együtt, a munka és a kultúra, a vallás, a szórakozás, az öltözködés és minden, ami az élet része. Ha az ember „pontosan megéri a Teremtésben elfoglalt megfelelő helyét, visszaszerezheti elveszített épségét”. A modernitás ezt szétrobbantotta átvitt és konkrét értelemben is: a munkát, a tanulást, a pihenést, a mindennapi életet leválasztotta a háztartásról, amely „nem állapot

volt immár, hanem pusztá hely. Nem a körülmény, amely megkövetelte a kölcsönös függőség megélését, annak méltóságot adott, és azt jutalmazta, hanem a kölcsönös elhidegülés színtere.”

A folyamatot s annak következményeit részletesen tárgyalja az első nagy esszé, *A test és a föld*, amely a kötet leghosszabb, mintegy 58 oldalas írása. Olyan kérdésekre is reflektál itt, mint a nemek megosztottsága vagy a hűség, amelyek, ha komolyan vesszük az ökológiai gondolkodást, nem megkerülhetőek. A Berry-írások logikája szerint azokat a kérdéseket, amelyeket a föld és a vele való bánásmód közvetlenül vagy közvetetten intéz hozzánk, nem lehet szétválasztani. Ha a földről beszélünk, beszélünk kell nemcsak az agráriumról, de az egészségről, az étkezésről, a férfi és női szerepekről, a társadalomról, a népi kultúráról, akár csak a vallásról, az isteni útjelzőkről. Tanulságos ebből a szempontból a következő állítása is: „A házasság legújabb kori kudarca, amely a nemeket olyannyira elidegenítette egymástól, analógnak tűnik és történelmileg is párhuzamos azzal, ahogy a »társadalmi mobilitás« elidegenített minket hazai földünkötől.” Vidék, város, agrárium, ipar, a nemek kapcsolatának kudarca tehát mind-mind összefüggő folyamatok.

HELYI KÖZÖSSÉG

Berry lokalistaként aligha lehet más, mint hazafi, ám ő ezt a fogalmat sem csak politikai, hanem ökológikus értelemben használja. Kritikus éllel jegyzi meg, hogy „sokkal jobban aggódunk a zászló meggyalázása, mint a haza földjének megszenteltetéséért”. Pedig a haza a föld, a táj is, legalább annyira (ha nem még inkább), mint a zászló vagy bármely más szimbólum. A talaj, amiként a mérgezett föld vagy a fajok eltűnése is olyan kézzelfogható valóság, amely legalább annyira a lélekben is rejtőzik, amennyiben a misztériumot sem nélkülözi: a föld „sok egyéb mellett temető, a feltámadás helye és az élőlények közössége”.

A világ *élőhely* és *élő hely*, mindenekelőtt a létezők közösségének helye. A modern, iparosított ember tragédiája, hogy ezt tönkretette. Egy rosszul elvégzett földmunka után, magára reflektálva írja: „Önmagam előtt, szándékom ellenére játszottam el a modern tragédia egy részletét: maradandó kárt okoztam a földnek anélkül, hogy abból maradandó jó származna.” Összefoglalóan talán így lehetne a leginkább szemléletesen megfogalmazni a modernitás problémáját: maradandó kár a földben maradandó jó nélkül. S nemcsak Berry világképét fejezi ki mindennél világosabban, hogy ezt „modern tragédiának” nevezi, hanem egyszersmind arra is rávilágít, hogy az ökológiai válság megoldása mindaddig nem kezdődik el, ameddig a nyelv „rendbetételének” munkáját el nem végezzük. Ennek első lépéseként az életet *csodának*, a modern ipari társadalmat, a globális nagyvállalatok működését, az azokat kiszolgáló kormányokat, a háborút, a génmódosított élelmiszereket stb. egyaránt *tragédiának* kell tekintenünk, amely eddig még nem teremtett annyi jót, mint amennyi rosszat okozott, és nincs okunk azt hinni, hogy ez a jövőben másként lesz. „A »környezeti válság« valójában csak akkor oldható meg”, írja, „ha az emberek egyénileg és közösségeikben visszaszerzik a felelősséget meggondolatlanul adott felhatalmazásaikért”.

A válogatott Berry-kötet akár „útmutató”, egyfajta bédekker is lehet az ökológikus, lokalista, vidéki konzervatív gondolkodás és cselekvés iránt érdeklődőknek. Mindazoknak szentségtörés, akik szerint problémáinkat majd a „nemzeti kormány” vagy a „globális szabadpiac” oldja meg, és romantikus képzelgés azoknak, akik szerint nincs, és nem is kell, hogy legyen érdemi különbség a helyi kultúrák, a vidék és a város között. Minthogy nem kevesen vannak a jobboldalon is olyanok, akik ekként gondolkodnak, a Berry-esszék **szellemisége bizonyosan törésvonalat jelent a technokrata, gazdaságközpontú jobboldal és a vidéki, helyikultúra-központú konzervativizmus fel-fogása között**. Ám annak, aki jó szívvel és igenlően olvassa az amerikai szerző műveit, nem kérdés, hogy e törésvonal melyik oldalán áll. ■